

СОЦІАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ І ДЕЯКІ РЕЗУЛЬТАТИ ЇХНЬОЇ ЕМПІРИЧНОЇ ВЕРИФІКАЦІЇ

**Л. П. Волченко, магістр управління навчальним закладом,
аспірант**

Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля
кафедра психології
м. Сєверодонецьк

На теперішній час гостро постає проблема забезпечення соціально-нормативного існування українських громадян. Це викликано тим, що події, які останнього часу відбуваються в Україні, значно розхитують її моральні, резидуальні та правові підвалини [1]. Разом із цим, за останній час, соціальні уявлення українців дещо підверглися змістовним трансформаціям, що якісно позначилося на житті кожного з них. Але найбільш суттєвих впливів зазнають уявлення дітей та молоді, оскільки їхнє формування, значною мірою залежить від соціальної позиції референтних дорослих і державних інституцій. У цьому сенсі, впливи під які потрапляють старші школярі (15-17 років), набувають особливої релевантності. Саме у цьому віці відбувається становлення світогляду особистості, закріплення певних поглядів, оцінок і ставлень. Виникає наявний світоглядний вибір, за відсутністю якого особистість не зможе знайти свого конструктивного місця у світі людських відношень.

Як відомо під соціальними уявленнями в соціальній психології розуміють процес вироблення соціального об'єкта в процесі суспільного дискурсу та ментальний продукт конструктивної роботи, що представляє собою деяку мережу ідей, думок, образів, що включають колективні знання [2].

Соціальні уявлення є однією з процедур соціального мислення, і щоб стати прийнятими, вимагають зусиль особистості. Одні уявлення можуть блокуватися, другі – засвоюватись автоматично. При цьому уявлення можуть бути або умоглядними абстракціями, або висловлювати позицію, або стають основою, опорою для особистості. Механізмами формування та закріплення соціальних уявлень виступають категоризація, інтерпретація, тобто трансформації інформаційних когнітивних елементів у «репрезентативно-подібні», що сприяють формуванню соціальної (групової) ідентичності. Таким чином, соціальні уявлення складають одну з головних компонентів світогляду особистості та спроможні генерувати її соціальну активність.

Як відомо ціннісно-смыслова сфера особистості виступає найважливішим чинником мотивації її поведінки та знаходиться в основі її соціальних вчинків. Вона складає змістовне ядро соціальних уявлень особистості. При цьому, зміст і рівень розвитку особистісних смислів і цінностей визначає міру соціалізації, адаптації та ступеня входження старших школярів у систему соціальних установ і спільнот. Для того, щоб зрозуміти, що саме в їхній ціннісно-смысловій сфері необхідно розвивати, слід з'ясувати, які цінності та смисли домінують у світогляді особистості старшокласника, а які сформовані недостатньо й потребують особливої уваги.

Емпіричне дослідження проводилося у 2015 році й в ньому взяли участь 356 старшокласників, які навчаються в середніх загальноосвітніх школах міста Сєвєродонецька, віком від 15 до 17 років, 208 дівчат і 148 юнаків. Середній вік учнів $M = 16$ років, стандартне відхилення $SD = 1,07$. Для емпіричної верифікації структурно-динамічної моделі соціальних уявлень старших школярів про соціально-нормативну активність особистості був використаний тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. О. Леонтьєва [3].

Показники за шкалою «Результат» або задоволеність самореалізацією відображають оцінку пройденого відрізка життя, відчуття того, наскільки продуктивна і осмислена була прожита її частина. Серед юнаків <16% випробуваних виявилися повністю задоволеними прожитим відрізком часу, вважають його насиченим та продуктивним, у той час, як серед дівчат, тільки <12%.

Показники за шкалою «Процес» показують інтерес та емоційну насиченість життя. Зміст цієї шкали збігається з відомою теорією про те, що єдиний сенс життя полягає в тому, щоб жити. Серед юнаків, задоволених змістом теперішнього, було виявлено <13% випробуваних, а серед дівчат – <14%. Такі результати можуть свідчити не тільки про те, що випробувані не задоволені своїм теперішнім життям, але й про те, що вони або поглинені власним минулим, або побоюються свого невизначеного майбутнього.

Показники за шкалою «Цілі» характеризують наявність або відсутність у житті випробуваних цілей у майбутньому, які надають життю осмисленість, спрямованість і тимчасову перспективу. Серед юнаків, випробуваних, що спрямовані у майбутнє, було виявлено <50%, а серед дівчат – >50%. При цьому, більш ніж 20% дівчат мали показники нижчі за середні стандартні відхилення, у той час як у юнаків, такі показники були констатовані менше ніж у 15%.

Разом із цим, показники за субшкалою «Локус контролю – Я», що відповідають уявленню про себе як про сильну особистість, яка володіє достатньою свободою вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності

зі своїми цілями, завданнями й уявленнями про його сенс, засвідчили наявність негативних інсталяцій. <16% юнаків та <23% дівчат цілком не вірять у власні сили контролювати події власного життя. Такі випробувані реально керуються насамперед тим, чого домагаються від них інші, і при цьому виявляються більш конформними або інфантильними особистостями. Також <32% юнаків і <37% дівчат мають «великий сумнів» щодо власної спроможності досягти поставлених цілей за рахунок власних зусиль.

Показники за субшкалою «Локус контролю – життя» або керованість життям теж свідчать на користь того, що <18% юнаків і <20% дівчат переконані у тому, що життя людини непідвладне свідомому контролю, що свобода ілюзорна, і безглуздо що-небудь загадувати на майбутнє, все залежить від ситуації (віра у фаталізм), а не від власних зусиль особистості. У той же час, <20% юнаків і тільки >10% дівчат переконані у тому, що вони можуть контролювати своє життя, вільно приймати та втілювати рішення. Тобто можна стверджувати, що серед юнаків переважають диспозиційні впливи, а серед дівчат – ситуаційні.

У юнаків і дівчат, які виявляються більш самостійними, спрямовані у майбутнє сенс життя перебуває в необхідності усвідомлення його не як серії випадкових, розрізнених подій, а як цілого процесу, що має певний напрямок. Такі випробувані не є пасивними спостерігачами як за подіями власного життя в цілому, так й за його окремими епізодами, зокрема. Вони спроможні протистояти зовнішнім ситуаційним впливам і керуються сформованими стійкими переконаннями. При цьому серед дівчат таких особистостей виявляється декілька більше, ніж серед юнаків.

Нажаль, у значної кількості юнаків і дівчат соціальні уявлення відрізняються певною двоякістю або когнітивною поліфазією. З одного боку, вони мають стійкий характер (за ними знаходяться моральні та резидуальні норми), а з іншого – занадто рухомі (правові норми), що в цілому свідчить про відсутність у них стійких уявлень про власні ціннісно-сміслові інтенції та норми, що знаходяться за ними. Отже, такі юнаки та дівчата потребують особливої уваги та допомоги з боку референтних дорослих та просоціальних інституцій.

Література

1. Гарькавець С. О. Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі: [монографія]. / С. О. Гарькавець. – Луганськ : вид-во «Ноулідж», 2010. – 343 с.
2. Донцов А. И. Концепция социальных представлений в современной французской психологии / А. И. Донцов, Т. П. Емельянова – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 128 с.
3. Леонтьев Д. А. Тест смысловых ориентации (СЖО) / Д. О. Леонтьев. – М. : Смысл, 1992. – 16 с.